

В. А. Гайдук,
к. е. н., РВПС України НАН України

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МОДИФІКАЦІЮ ЧИННИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Визначено модифікацію чинників конкурентоспроможності національної економіки у результаті глобалізації. Досліджено загрози, пов'язані з основними тенденціями глобалізації та неадекватною зовнішньоекономічною політикою економічно розвинених країн.

Modification of factors of competitiveness of national economy is certain as a result of globalization. The threats are explored the globalizations related to the basic tendencies, and inadequate external economic policy economic the developed countries.

Ключові слова: глобалізація, зовнішньоекономічна політика, конкурентоспроможність, модифікація, національна економіка, чинник.

ВСТУП

У нинішній час жодна країна не може ефективно формувати і здійснювати свою економічну політику, не беручи до уваги реалій світового ринку, пріоритетів і норм поведіння його основних суб'єктів. Навіть якщо мова йде про так звані "закриті", або "замкнуті", господарські системи, їх не можна назвати повністю ізольованими та незалежними від світової економіки, оскільки сама їх закритість уже є відношенням до світового ринку, який вони не приймають або який відторгує їх. Але так чи інакше вони змушені зважати на його існування й "захиститися" від нього за допомогою більшого або меншого ступеня автаркії, тобто, по суті, застосування більшої або меншої кількості протекціоністських заходів. Про ступінь і різноманітність входження держав у гло-

бальну економіку можна судити за показниками кількості населення, енергоспоживання на душу населення, рівнем ВВП, величиною експорту, імпорту та прямих іноземних інвестицій, а також часткою високо-технологічної продукції в експорті країн світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженням питань міжгалузевого і внутрішньогалузевого руху капіталів приділяли увагу такі радянські вчені, як Аганбегян А.Г., Вигодський С.Л., Котов В.Н., Нікітін С.М., Рудакова І.Є., Сєдов В.І., та зарубіжні вчені, що працювали у межах теорії організації галузевих структур — Дж. Бейн, Р. Епштейн, Р. Кілпатрік, Р. Ланцилотті, Г. Мінз, Е. Мейсон, Д. Росс, Дж. Стіглер, Ф. Шерер.

Проблеми формування і розвитку конкурентного середовища в умовах перехідної економіки розглянуті у роботах С. Авдашевої, І. Акімової, З. Борисенко, Б. Буркинського, В. Гейця, Л. Доленка, М. Зверякова, Б. Кваснюка, Н. Розанової, С. Соколенка, С. Цухло, О. Яременка.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити модифікацію чинників конкурентоспроможності національної економіки у результаті глобалізації;

— дослідити загрози пов'язані з основними тенденціями глобалізації, та неадекватною зовнішньоекономічною політикою економічно розвинених країн.

РЕЗУЛЬТАТИ

Доцільно розглядати сучасний світ як складну систему, що складається з декількох рівнів ієрархії, між якими існують прямі та зворотні зв'язки і взаємозалежності. Однак світ як система не є продуктом глобалізації, його системність виникла разом із виникненням самого світового господарства й уже тоді мала ієрархічну структуру. Світова економічна система розвивалася під впливом процесів поглиблення міжнародного поділу праці, розвитку процесів міжнародної спеціалізації, кооперування й інтернаціоналізації виробництва. Вона зазнавала змін, ускладнювалася за рахунок формування нових внутрішніх структур і зв'язків. Протягом усього свого існування світова економічна система являла собою ієрархію зі своїми лідерами й аутсайдерами, відбувалася лише періодична зміна лідерів, змінювалася геополітична роль тих або інших держав, але сам ієрархічний характер зберігався. Таким чином, не можна сказати, що глобалізація якимось чином змінила системну сутність світової економіки, вона стала всього лише ще одним етапом розвитку цієї системи.

У результаті глобалізації відбулася модифікація чинників конкурентоспроможності національної економіки. По-перше, світове економічне співтовариство зі слабкої сукупності більш-менш взаємозалежних країн перетворюється на цілісну економічну систему, де національні соціуми виявляються складовими елементами єдиного всесвітнього економічного організму, спаяними вже не просто міжнародним поділом праці, але і гігантськими за своїми масштабами виробничо-збутовими структурами, глобальною фінансовою системою та планетарною інформаційною мережею.

Відтворювальна взаємозалежність більшості національних економік перетворила їх із більш-

менш автономних господарських структур на складові елементи глобального господарського організму. Особливо відчутна така взаємозалежність у високотехнологічних галузях, де широко практикується міжнародне виробниче кооперування. Якщо до цього додати появу в останні десятиліття всесвітнього фінансового ринку та глобальної інформаційної павутини Інтернет, стає очевидним, що сучасне світове господарство принципово відрізняється від того, яким воно було в першій половині ХХ ст.

Якісні зрушення у структурі та динаміці світової економіки на сучасному етапі виявляються у зростанні відкритості національних економік, обсягів світової торгівлі й інвестицій, появі загальносвітових стандартів виробництва, споживання, торгівлі, фінансів тощо. Але ж глобалізація не є спонтанним процесом, більше того, уряди та країни можуть усвідомлено визначити своє місце в міжнародній економіці, що глобалізується. Стабільність національних економік, а також можливість урядів перебувають у прямій залежності від ефективності їх дій з асиміляції позитивних і компенсації негативних ефектів глобалізації.

Характерною рисою глобалізації в економіці стала взаємозалежність процесів автономізації та інтеграції. Це знайшло відбиття у "парадоксі Нейсбітта": чим вище рівень глобалізації економіки, тим сильніше її невеликі учасники [9, с. 648]. Подібні процеси простежуються й у суспільно-політичній сфері. Дж. Нейсбітт відзначає рух, з одного боку, до політичної незалежності та самоврядування, з іншого — до формування економічних альянсів. Процеси глобалізації в економічній, інформаційній, культурній сферах ідуть у тісному зв'язку із процесами національної ідентифікації. Прагнення до національного самовиринення є потужним стимулом соціального, економічного та політичного розвитку в умовах інформаційної відкритості й інтенсифікації інтеграційних процесів у світі. У той же час відродження національної свідомості є захисною реакцією суспільства проти руйнівного впливу сил, пов'язаних із глобалізацією. В економіці — це розрив традиційних зв'язків усередині країни, деградація неконкурентоспроможних виробництв, загострення безробіття; у сфері культури й ідеології — агресивне проникнення чужих для даного суспільства ідей, цінностей, моделей поведінки. При цьому чим сильніше соціально-економічне й ідеологічне потрясіння суспільства, тим гостріша відповідна реак-

ція, що набуває іноді форми войовничого націоналізму та релігійно-фундаменталізму.

При всій розмаїтості конкретних підходів і висновків більшість сучасних учених-глобалістів виходять із уявлення про складний світ як глобальну спільність, як світоцілісність, що відрізняється від складових частин цієї спільності.

А.Г. Мовсесян приєднується до пануючої позиції, відповідно до якої головна властивість процесів глобалізації — планетарна єдність. При цьому, відштовхуючись від теорії складних систем, за межу існування системи він бере достатність або недостатність факторів, що компенсують зовнішні або внутрішні впливи на систему. У зв'язку із цим він дає таке визначення глобалізації: "глобалізація — це комплекс взаємозалежних процесів, що проходять у планетарному масштабі, у кожному з них є механізми саморегуляції" [5].

Глобалізація необхідна трактувати в різкому розширенні й ускладненні взаємозв'язків і взаємозалежностей як людей, так і держав, що відображається у процесах формування планетарного інформаційного простору, світового ринку капіталів, товарів і робочої сили, в інтернаціоналізації проблем техногенного впливу на природне середовище, міжетнічних і міжконфесійних конфліктів і безпеки [6, с. 160].

Таким чином, феномен глобалізації виходить за сучасні економічні межі, в яких її схильні трактувати більшість дослідників цієї теми, і охоплює практично всі основні сфери суспільної діяльності, включаючи політику, ідеологію, культуру, спосіб життя, а також самі умови існування людства.

По-друге, в умовах глобалізації національні та всесвітні економічні відносини починають мінятися ролями. У минулому провідну роль відігравали перші. Найбільш розвинені в той або інший період національні господарства визначали характер, форми і механізми міжнародних відносин, ніби нав'язуючи іншим країнам і світовому співтовариству в цілому способи господарського спілкування. Внутрієкономічні відносини були первинними, міжнародні — вторинними. Голландія ХVІІІ ст. або Англія ХІХ ст. були не тільки лідерами економічного прогресу, але і зразками для наслідування для інших європейських країн. У ХХ ст. така роль перейшла до США. Однак у міру формування наднаціональних фінансових та інших ринків, виробничо-збутових структур всесвітні економічні відносини усе більше набувають ролі провідних, визначальних, тоді як внутрідержавні

відносини, навіть дуже великих і досить могутніх країн, пристосовуватися до реалій глобальної економіки.

Світове господарство поступово стає сильнішим і значущим за національні господарства. Глобальний економічний простір перетворюється на єдине поле для великого бізнесу, коли географія розміщення продуктивних сил, галузева структура інвестицій, виробництва та збуту визначаються суб'єктами господарського життя з урахуванням глобальної кон'юнктури, а економічні підйоми та спади набувають всесвітніх масштабів. Глобальна орієнтація транснаціональних компаній, транснаціональних банків та інших провідних господарюючих суб'єктів закономірно зменшує для них значення національних економік — як тих, де базуються їх штаб-квартири, так і тих, де діють їх численні філії. Центр ваги їх підприємницької стратегії переміщується з національного на наднаціональний рівень.

Глобалізація означає залучення всього світу у відкрити систему фінансово-економічних, суспільно-політичних і культурних зв'язків на основі новітніх комунікаційних та інформаційних технологій. Це об'єктивний процес, який було підготовлено усім ходом попереднього розвитку і який тепер вступив у якісно новий етап. Темпи цього процесу прискорилися і вигляд світу стрімко змінюється [7, с. 47].

Викликає сумнів визначення глобалізації як нової форми світогосподарських зв'язків. Інформація взагалі передавалася та продавалася на світовому ринку і раніше. Той факт, що це явище набуло прискорення і посилення, — не підлягає сумніву. Інформація, як і всі інші об'єкти світогосподарських зв'язків, стала переміщатися інтенсивніше, одержала нову якість, але нової форми світогосподарських зв'язків ще не створила. Скоріше необхідно визнати, що передача норм господарського поведіння, яка одержала технологічну основу у вигляді нових інформаційних технологій, виникла як новий спосіб міжнародної конкурентної боротьби. У даному розумінні необхідно зробити акцент саме на те, що передача зразків поведінки поставлена на технологічну основу, причому поставлена саме завдяки специфічно глобальному інструментарію, який виник в останні десятиліття.

Прямо про глобалізацію як форму міжнародної конкуренції говорить М. Інтрілгейтор: "Під глобалізацією розуміється тут величезне збільшення масштабів

світової торгівлі й інших процесів міжнародного обміну в умовах усе більш відкритої, інтегрованої світової економіки, що не визнає меж" [4, с. 112]. Він пов'язує цю форму не тільки із традиційними різновидами зовнішньоекономічних зв'язків, але й із наступними процесами, що підсилюють інтенсивність останніх: 1) технологічний прогрес; 2) лібералізація торгівлі й інші форми економічної лібералізації; 3) розширення сфери діяльності організацій на основі застосування нових засобів комунікацій; 4) єдині стандарти ринкової економіки та вільної торгівлі; 5) перехід від традиційних форм спілкування до прогресивно-технологічних комунікацій (особливості культурного розвитку другої половини ХХ ст.).

На наявність даного феномена також указує А. Клайн: "У ряді районів світу підприємства, що працюють на експорт, уже протягом декількох десятиліть виконували повністю або частково замовлення виробничого або науково-дослідного характеру для іноземних компаній. Після завершення роботи продукція (готовий виріб або його частина) упаковується і направляється в потрібне місце. Хоча така практика аж ніяк не нова, її масштаби тепер розширюються, охоплюючи все нові продукти та географічні райони. Виробництво стало мобільним, не вимагаючи при цьому мобільності робочої сили для виконання своїх завдань" [2, с. 118].

По-третє, усе більша кількість прихильників знаходить відображення сценарію розвитку глобалізації в концепції сталого розвитку [1, с. 221; 3]. У документах Конференції ООН із навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), у матеріалах Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.), в інших доповідях міжнародного характеру, а також у працях учених конкретизуються та розвиваються положення цієї концепції.

Під сталим розуміється розвиток, який забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб нинішнього і майбутнього покоління людей.

Ця модель існує поки на концептуально-теоретичному рівні, вона політично продекларована, формально підтримана більшістю держав (стратегії, програми та плани переходу до сталого розвитку розроблені більш ніж у 100 країнах), але досі немає інформації про те, що хто-небудь із них зробив ре-

альні та помітні кроки для здійснення трансформаційного сценарію. Світ, як і раніше, дотримується традиційної нестійкої моделі розвитку, що може призвести до глобальної катастрофи. При переході до моделі сталого розвитку, якщо все-таки такий перехід відбудеться, процес глобалізації знайде нову якість і буде здійснюватися в рамках нової цивілізаційної парадигми.

По-четверте, глобалізація, об'єктивно веде до розмивання та знецінення регулюючих функцій національної держави, що вже не може, як колись, захищати національну економіку від небажаних зовнішньоекономічних впливів. Воно, тим більше, не в змозі регулювати ті економічні, соціальні та культурні процеси, які виплеснулися за національні межі, набули самостійності, стають некерованими. Міжнародні економічні процеси переростають із міждержавних, таких, що більш-менш ефективно регулюються в односторонньому, дво- або багатобічному порядку національними державами, у позадержавні — тобто глобальні, які майже або зовсім не піддаються державному регулюванню.

Національні держави усе більше втрачають можливість ефективно використати такі традиційні важелі макроекономічного регулювання, як імпорتنі бар'єри й експортні субсидії, курс національної валюти та ставку рефінансування центрального банку. В умовах усе більш наростаючої взаємозалежності національних господарств уряди змушені користуватися цими важелями з оглядкою на інші держави, інтереси яких можуть бути при цьому зачеплені. Крім того, доводиться зважати і на поведінку впливових недержавних суб'єктів міжнародних економічних відносин — транснаціональних компаній, транснаціональних банків, міжнародних інвестиційних фондів, які своїми відповідними діями можуть звести нанівець очікуваний ефект від заходів, що вживаються, або навіть використати їх на шкоду даній країні.

Загрози пов'язані не стільки з основними тенденціями глобалізації, скільки із неадекватною зовнішньоекономічною політикою економічно розвинених країн, що накладається на них. Розвинуті країни, претендуючи на роль глобального центру, насправді не є ним саме тому, що у своїй політиці подвійних стандартів не йдуть далі найближчих власних національних інтересів. Особливість ситуації полягає в тому, що, продовжуючи цю політику в міжнародній торгівлі, інвестиціях, валютно-кредитних відноси-

нах, вони намагаються підсилити свої переваги зовсім не вищого порядку. Митні бар'єри, замасковані під антидемпінгову політику, захищають ресурсні переваги економічно розвинених країн, причому захищають у підсумку від того самого процесу глобалізації, ініціаторами якого ці країни і є.

ВИСНОВКИ

Таким чином, це, на наш погляд, саме і визначається тим, що держави прагнуть приєднатися до клубу багатих країн і готові боротися з ними за свою частку у світовому виробництві. Це є запозиченням споживчих і господарських стандартів одних країн іншими. Саме це стає причиною зростання розриву в доходах, що відбувається разом із глобалізацією. Це зумовлено тим, що розвинені країни вже досягли тих цілей, яких починають разом із ними прагнути країни, що розвиваються. Останнім для успішної участі у світогосподарських зв'язках потрібні інші, їх власні цілі.

Література:

1. Крючкова І.В. Структурні чинники розвитку економіки України. — К.: Наукова думка, 2008. — 317 с.
2. Макконнелл К.Р., Брю С.А. Економікс: принципи, проблеми і політика: пер. с 14-го англ. изд. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 972 с.
3. Норт Д.С. Парадокс Запада. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.ie.boom.ru/Referat/North3.htm>
4. Портер М., Конкуренция: пер. с англ.: уч. пособие — М.: Издательский дом "Вильямс", 2000. — 495 с.
5. Україна: конкурування в світовій економіці. Електронний ресурс: [http://www.bizpro.com.ua/clients/bizpro/webua.nsf/0/f0c5570-551b97e21c2256f9e0049ca7c/\\$FILE/MAIN%202005-03-03%20UKR-final.pdf](http://www.bizpro.com.ua/clients/bizpro/webua.nsf/0/f0c5570-551b97e21c2256f9e0049ca7c/$FILE/MAIN%202005-03-03%20UKR-final.pdf)
6. Черненко С.О. Конкуренція та ефективність товарних ринків в Україні: монографія. — К.: Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2006. — 171 с.
7. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика: учебно-практическое пособие. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Тандем: Гном-Пресс, 1998. — 384 с.
8. Ячеистова Н.И. Международная конкуренция: законодательство, регулирование и сотрудничество. — Нью-Йорк и Женева: Конференция ООН по торговле и развитию, 2001. — 468 с.
9. Amable B. Institutional Complementarity and Diversity of Social Systems of Innovation and Production // Review of International Political Economy. — 2000. — vol. 7. — No 4. — P. 645—687.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2010 р.